

УДК 94(477.44(sad)355.1:343.9 «19»

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Skrypnyk>

Anatolii Skrypnyk

Doctor of History, Professor, Head of the Chair of Inclusive Education, Kamianets-Podilskyi State Institute, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3812-918X>

e-mail: skranat@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Skrypnyk A. (2025). Unlawful Acts Committed by Russian Army Soldiers Against Peasants of the Podilia Governorate in the 19th Century. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 34, 41–47. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Skrypnyk>

UNLAWFUL ACTS COMMITTED BY RUSSIAN ARMY SOLDIERS AGAINST PEASANTS OF THE PODILIA GOVERNORATE IN THE 19TH CENTURY

Abstract. The *purpose* of this inquiry arises from the need to continue a comprehensive and in-depth examination of aspects related to the causes (motives), consequences, and the social response of both local communities and authorities to the criminal aggression of soldiers toward peasants and their property. Such analysis allows for a deeper understanding of the foundations of military policy, the attitude toward the rule of law, and the level of legal awareness not only among soldiers but the broader society of the described period.

Scientific novelty. Firstly, as a result of the continuation of the study of archival materials from the imperial judicial institutions in Podolia in the 19th century, primarily from the State Archive of Khmelnytskyi Oblast, new information and documents have been found and processed, which open up new aspects of their activities or complement those discovered in previous years. This allows for a more detailed understanding of the motivations and mentality of criminals in uniform. Secondly, in light of the events of the ongoing full-scale Russian-Ukrainian war, clear historical parallels can be drawn between the occupation policies of the Russian Empire in the 19th century and the current Russian Federation in the 21st century. Therefore, with a high degree of certainty, one can confirm and predict the behavior of Russian soldiers in the occupied territories, who, under the slogans of the «Russian World,» are committing genocide against the Ukrainian people.

Methodology. The study employs the method of systematization which helped organize the information and present the material in a logical sequence, allowing for a detailed analysis of the events and phenomena under investigation. The structural-systematic method enabled the identification of the research object and its examination within the framework of rational knowledge, avoiding biased interpretations of empirical material (legislative acts, normative documents from provincial authorities, memoirs of participants, statistical data). The dialectical method of studying historical processes allowed for the consideration of the identified issues in their development and contradictions. Given the need to uncover the properties and manifestations of the studied process as a historical reality and to determine the role of specific representatives of military command, regional and provincial administration, and local government apparatus in societal changes, the biographical and historical-genetic methods were used. The retrospective method enabled distancing from the present and gradually immersing in the realities of life in Podolia during the outlined period, identifying its features and patterns of development.

Conclusion. Criminal aggression against the civilian population by soldiers of the Russian Empire's army in the 19th century is a predictable phenomenon caused by the societal worldview, mentality of the moscovites, and the very structure (essence) of the armed forces of moscovy-russia throughout the imperial period, a legacy later taken up by the Soviet and Putin's armies. As archival documents show that this army was composed of criminals, thieves, and looters, whose existence was shaped by the harsh treatment they received from the officer corps, drill practices, and years of difficult living and eating conditions. The unwillingness of some soldiers to adapt to physical abuse and poverty led to psychological resistance and rejection of the serfdom-based system of the imperial army, which manifested in criminal aggression toward the civilian population. This same russian army continues to exist in the 21st century, carefully preserving and propagating the traditions of its ancestors. Feeling impunity, its soldiers in occupied or annexed territories behave as occupiers, always serving as thoughtless instruments of imperial policy.

Keywords: peasantry, military personnel, crimes, investigation.

Анатолій Скрипник

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3812-918X>

e-mail: skranat@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Скрипник А. Протиправні вчинки солдатів російської армії щодо селян подільської губернії у XIX ст. *Український селянин*. 2025. Вип. 34. С. 41–47. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Skrypnyk>

ПРОТИПРАВНІ ВЧИНКИ СОЛДАТІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ ЩОДО СЕЛЯН ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У XIX СТ.

Анотація. Мета: на основі виявлених та опрацьованих архівних джерел скласти комплексну картину соціальних взаємовідносин, зокрема тих її аспектів, які пов'язані із причинами (мотивами), наслідками, суспільною реакцією громад, органів цивільної влади та військово-судових установ на кримінальну агресію солдат стосовно до селян та їхнього майна.

Наукова новизна результатів дослідження. По-перше, в результаті продовження дослідження архівних матеріалів діяльності імперських судових установ на Поділлі у XIX ст., переважно у фондах Державного архіву Хмельницької області, вдалося знайти та опрацювати відомості та документи які відкривають нові аспекти їх діяльності чи доповнюють ті, які вдалося знайти у попередні роки. Це дає можливість більш детально зрозуміти мотивації та ментальність злочинців в одностроях. По-друге, у світлі подій сучасної повномасштабної російсько-української війни чітко проглядаються історичні паралелі окупаційної політики російської імперії у XIX ст. та теперішньої російської федерації у XXI ст. Отже, з високою ступеню вірогідності можна підтвердити та спрогнозувати поведінку московських солдатів на окупованих територіях, які під гаслами «руського міра» здійснюють геноцид українського народу.

Методологія. У роботі використано метод систематизації, який допоміг упорядкувати інформацію, подати матеріал у логічній послідовності, детально проаналізувавши досліджувані події та явища. Структурно-системний метод дозволив виділити об'єкт дослідження та вивчити його в межах раціонального пізнання, уникаючи тенденційності інтерпретації емпіричного матеріалу (законодавчі акти, нормативні документи губернських органів влади, спогади учасників, статистичні відомості). Метод діалектичного вивчення історичного процесу дав змогу розглянути визначену проблематику в розвитку і суперечностях. Зважаючи на потребу розкриття властивостей і виявів досліджуваного процесу як історичної реальності й для визначення ролі окремих представників військового командування, регіональної й губернської адміністрації, місцевого управлінського апарату в суспільних зрушеннях, використано біографічний та історико-генетичний методи. Залучення ретроспективного методу дало змогу абстрагуватися від сьогодення та поступово виникнути в реалії життя Поділля окресленого періоду, визначити його особливості й закономірності розвитку.

Висновки. Кримінальна агресія щодо мирного населення з боку солдатів армії російської імперії XIX ст. є закономірним явищем викликаним суспільним світоглядом, ментальністю московитів та самим змістом (сутністю) системного облаштування збройних сил московії-росії впродовж імперського періоду, естафету якого потім підхопила советська та путінська армії. Як свідчать архівні документи — це була армія укомплектована злодіями, крадіями та мародерами, зміст існування яких сформувався в умовах жорстокого ставлення до них з боку офіцерського корпусу, муштри, багаторічних важких умов проживання та харчування. Не бажання частини солдатів адаптуватися до фізичних знуцань та злиднів, зумовило психологічний спротив та несприйняття кріпосницької системи імперського війська, які вилилися у прояви кримінальної агресії до мирного населення. Такою російська армія продовжує залишатися й у XXI ст. ретельно зберігаючи і пропагандуючи традиції своїх пращурів. Відчуваючи безкарність її солдати на загарбаних чи анексованих територіях поводити і поводять себе як окупанти, завжди перебуваючи у ролі бездумного інструмента імперської політики.

Ключові слова: селянство, військовослужбовці, злочини, розслідування.

Постановка проблеми

Дослідження присутності російських військ на території Поділля залишається складним і багатограним питанням, яке продовжує потребувати уваги українських науковців. Характер цієї присутності мав виразно окупаційні риси і виходив далеко за межі суто військової сфери. Йшлося не лише про розміщення полків у населених пунктах, організацію навчань та маневрів, забезпечення армії продовольством і фуражем чи розвиток інфраструктурних об'єктів. Тривале перебування солдатів на території Поділля, як у містах, так й в селах, неминуче призводило до формування певних соціальних контактів із місцевим населенням,

які часто були результатом вимушеного співжиття. З огляду на тогочасну систему комплектування російської армії, зокрема через рекрутські набори, варто зважати на рівень підготовки особового складу, серед якого траплялися особи з нахилами до насильства та протизаконної поведінки.

Мета статті

На основі виявлених та опрацьованих архівних джерел скласти комплексну картину соціальних взаємовідносин, зокрема тих її аспектів, які пов'язані із причинами (мотивами), наслідками, суспільною реакцією громад, органів цивільної влади та військово-судових установ на кримінальну агресію солдат стосовно до селян та їхнього майна. Це уможливило краще зрозуміти засади воєнної політики, ступінь ставлення до принципу законності та рівня правосвідомості не лише солдатів, а й тогочасного суспільства загалом.

Уже в XIX ст. дослідники намагалися осмислити проблему, проаналізувати її витоки та запропонувати об'єктивне бачення соціальних взаємодій між військовими та цивільним населенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед учених XIX — початку XX ст., які зосереджували увагу на питаннях рівня дисципліни в армії та протиправних дій солдат стосовно населення, варто відзначити Н. Столпянського¹, І. Ігнатовича², В. Кузьміна-Караваєва³, О. Навроцького⁴. У своїх працях ці фахівці з'ясували проблеми теоретичного плану в межах тогочасного законодавчого поля, а також проаналізували соціально-економічні чинники у контексті змін державницької й політичної ситуації в імперії. Серед доробку сучасних українських науковців заслуговують на увагу праці О. Реєнта⁵, В. Шандри⁶, В. Соболева⁷, А. Скрипника⁸, колективні праці М. Бармака, Б. Лугового, Н. Мацко⁹. Об'єктом вивчення у їхніх розвідках стали аспекти, пов'язані з соціально-економічним та політичним становищем у краї, демографічною ситуацією, законодавчою базою імперії, військово-судовою системою, забезпеченням діючої армії продовольством і фуражем, соціальною адаптації вояків.

Виклад основного матеріалу

Після ліквідації Речі Посполитої наприкінці XVIII ст. як незалежної держави та включення її територій до складу Російської імперії, Поділля перетворилося на один із ключових регіонів розміщення великого контингенту російських військ. Відтоді між місцевим населенням, яке здебільшого складалося із селян, та солдатами поступово почали формуватися соціальні й економічні взаємини. Однак, зважаючи на відмінності в соціальному становищі та ролях, ці стосунки нерідко мали конфліктний характер. У таких ситуаціях військові часто ставали ініціаторами правопорушень, тоді як селяни або їхнє майно — об'єктами злочинних дій.

Насамперед, головною причиною такого явища було не тільки розташування імперських військ, що своєю чергою свідчило про перевагу силових методів у процесі закріплення та зміцнення присутності імперської влади у краї, а й усвідомлення та відчуття частиною солдат своєї зверхності й безкарності у стосунках з корінним населенням¹⁰. По-друге, сама структура військової підготовки в армії Російської імперії від початку була побудована на

- 1 Столпянский Н. *Девять губерний Западно-Русского края в топографическом, статистическом и историческом отношениях*. С-Пб. : тип. Гогенфельдена и Ко, 1866. 512 с.
- 2 Игнатович И. *Помещичьи крестьяне накануне освобождения*. Москва : тип. т-ва И.Д. Сытина, 1910. 310 с.
- 3 Кузьмин-Караваев В. *Военно-уголовное право*. т. 1. С-Пб. : тип. С.-Петербургской Тюрем, 1895. 18 с.
- 4 Навроцкий А. *О воинской дисциплине и средствах к ее охранению и надлежащему развитию. Беседы полковника А. А. Навроцкого*. 2-е изд. Вильна : 1874. 214 с.
- 5 Реєнт О. *Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII-перші десятиліття XX століття)*. У 2-х кн. Кн. 1. Київ : Інститут історії України. 2021. 845 с.
- 6 Шандра В., Аркуша О. *Україна в XIX столітті: людиність та імперії*. Київ: Академперіодика. 2022. 534 с.
- 7 Соболев В. Організаційні моделі кадрового забезпечення військово-судових установ Російської імперії II половини XIX — початку XX століття (на матеріалах Київського військово-окружного суду). *Часопис української історії*. 2009. Вип. 11. С. 16–22.
- 8 Скрипник А. Законодавча база та джерела дослідження діяльності військово-судових установ на Правобережній Україні в середині XIX ст. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2016. Т. 182. С. 24–27.
- 9 Бармак М., Луговий Б., Мацко Н. *Російська військова окупація Правобережної України (друга половина XVIII-XIX ст.)*. Тернопіль : Астон. 2019. 336 с.
- 10 Скрипник А. Мілітарне протистояння у Листопадовому повстанні 1830–1831 рр. на Правобережній Україні. *Військово-науковий вісник. Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*. 2018. Вип. 30. С. 48

принципах ізоляції новобранців від зовнішнього світу, що часто спричиняло в них внутрішній протест. По-третє, основою дисципліни слугували залякування та суворі системи покарань. Усе це супроводжувалося систематичним психологічним і фізичним тиском, спрямованим на придушення особистості солдата. У деяких випадках такі умови провокували агресивну поведінку військових, що спрямовувалася на тих, хто був слабший або не міг себе захистити.

У матеріалах військово-судових установ знаходимо численні випадки скоєння злочинів, які мали соціальні й ментальні мотиви. У 1836 р. Комісія військового суду при Житомирському внутрішньому гарнізоні розглядала справу про звинувачення у дезертирстві рядового Кам'янець-Подільської роти внутрішньої сторожі Якуба Добровольського. У рапорті командира, поручика І. Третьякова, міститься його характеристика: «Був поганим солдатом, вкрав речі товаришів, а саме шапку, краватку, сорочку і пару чобіт та продав у шинку, а гроші пропив»¹¹. Після цього колишній кріпак-сирота кілька тижнів займався дрібними крадіжками з обійсть селян, щоб прогодуватися. І тільки після нападу на шинок Шльоми Штройтмана біля містечка Махнівка його ввіймали місцеві селяни і здали до відділу поліції за винагороду¹².

Терентій Стадніков, рядовий Алексопольського піхотного полку, декілька разів тікав із військової служби і вважався справжнім кримінальним злочинцем. «У березні 1859 року обікрав селян с. Котюжани на 37 рублів; у жовтні втік з полку і викрав у селян Височанських з с. Супівка речі на суму 28 рублів; в тому ж селі вкрав 5 коней на суму 113 руб.; обікрав євреїв Берензона і Котимича на 128 руб.»¹³. Проведені слідчі дії та опитування потерпілих і свідків дали підстави засудити Стаднікова в арештанські роти.

Рядовий 9-го Кавказького лінійного батальйону, що розташовувався у Кам'янці-Подільському, Ігнатій Ігнат'єв пограбував, як потім з'ясувало слідство, єврея-лихваря Зеймана Семельмана. Солдат виявився не спроможним сплачувати великі відсотки з грошової позики у розмірі 36 руб. сріблом і пішов на скоєння злочину¹⁴.

Фонд 639 Хмельницького державного обласного архіву має назву «Комісія військового суду при 132-му піхотному Гренадерському полку». Ймовірно, свого часу працівники архіву не зовсім точно визначили назву військової частини, що дала найменування фонду. Як свідчать документи, полк в той час називався 132-м Бендерським піхотним полком¹⁵. У 1868 р. розглядалася справа про пограбування солдатами навчальної команди 1-го батальйону 2-ї стрілецької роти, які були на патрулюванні разом із міським поліцейським Макарієм Жилюком, п'яного селянина О. Скуляка у місті Могилеві-Подільському. При безпідставному обшуку в потерпілого забрали 4 рублі 05 коп. і поділили між собою. Поліцейський запевняв солдат у тому, що на ранок той не буде пам'ятати, що з ним сталося. Слідство виявило безпосередню участь солдат у пограбуванні й засудило їх до Київської військово-виправної роти¹⁶.

На початку 1850-х років у місті Кам'янці-Подільському було створено внутрішній гарнізонний батальйон, при якому з 1853 р. почала діяти спеціальна Комісія військового суду. Архівні матеріали цього фонду містять справи, що стосуються озброєного злочинного угруповання, яке здійснювало напади та пограбування на території Вінницького, Брацлавського й Гайсинського повітів Подільської губернії. По справі проходило близько

11 Державний архів Хмельницької області (далі — Держархів Хмельницької області). Ф. 637. (Комісія військового суду при Житомирському внутрішньому гарнізоні, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1836). Оп. 1. Спр. 1. (1836) *За звинуваченням рядового Якуба Добровольського у втечі з військової служби і крадіжці казенних речей*. Арк. 9.

12 Там само. Арк. 50.

13 Держархів Хмельницької області. Ф. 635. (Комісія військового суду при Кам'янець-Подільському батальйоні внутрішньої варти, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1863–1864). Оп. 1. Спр. 2. *Справа за звинуваченням рядового Терентія Стаднікова за другу втечу з військової служби, крадіжки і конокрадство*. Арк. 8.

14 Держархів Хмельницької області. Ф. 636. (Комісія військового суду при Кавказькому лінійному 9-му батальйоні, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1867). Оп. 1. Спр. 1. *За звинуваченням рядового Ігнатія Ігнат'єва в пограбуванні Зеймана Семельмана*. Арк. 244.

15 Энциклопедия военных и морских наук. Под редакцией генерала от инфантерии Г. А. Леера. Т. I. С-Пб. Тип. В. Безобразова и К. 1883. С. 399.

16 Держархів Хмельницької області. Ф. 639. (Комісія військового суду при 132-му піхотному Гренадерському полку, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1868). Оп. 1. Спр. 1. *За звинуваченням рядових Надоїмця Іллі, Кравченка Наума, Латика Харитона, Рябіна Нікіфора у пограбуванні селянина Скуляка Олексія*. Арк. 23; 174.

60 осіб, частину з яких складали солдати-дезертири¹⁷. Судові органи проводили допити основних фігурантів справи, заслуховували свідчення, а також вивчали окремі епізоди злочинної діяльності. У розслідуванні були задіяні майже всі слідчі повітових судів, а також чиновники, призначені за спеціальним дорученням подільського губернатора та київського генерал-губернатора. Слідчі дії тривали три роки, після чого 32 особи були визнані винуватими у скоєнні розбійних нападів і засуджені до довічної каторги в Нерчинських копальнях на території Сибіру.

Після принизливої поразки Російської імперії в Східній (Кримській) війні відбулася низка військових реформ, які, зокрема, стосувалися й системи покарань в армії. У 1864 р. було ліквідовано Окремий корпус внутрішньої сторожі, натомість створено губернські батальйони та повітові команди, основним завданням яких стала охорона місць ув'язнення та супровід заарештованих осіб. Невдовзі при батальйоні, розміщеному у Кам'янці-Подільському, почала діяти Комісія військового суду. Вона розглядала справи, пов'язані як із правопорушеннями солдатів, залучених до придушення польського Січневого повстання 1863–1864 рр., так і з кримінальними злочинами, скоєними військовими батальйону. Однією з таких справ стало розслідування подій, що відбулися протягом 1863–1864 рр. Йшлося про вбивство подружжя Бистрицьких — селян польського походження з села Козарівка. Як з'ясувалося, група солдатів перебувала в селі з метою виявлення учасників польського повстання. Проникнувши до будинку Бистрицьких, військові почали займатися мародерством, що спровокувало конфлікт між господинею та солдатом П. Кіріловим, який ударив жінку прикладом рушниці по голові. Її чоловік, намагаючись її захистити, був смертельно поранений багнетами іншими солдатами. Того ж вечора ті самі троє військових, посварившись через горілку, вбили шинкаря та пограбували корчму в селі Ходацьке Літинського повіту. На слідстві ж намагалися перекласти всю провину на міфічну «шайку» польських повстанців¹⁸.

У 50–60-х рр. XIX ст. різко зріс рівень дезертирства серед солдат та вчинення ними кримінальних злочинів¹⁹. При органах місцевої воєнної адміністрації — Управліннях військових начальників — розпочали свою роботу комісії військового суду, до повноважень яких входив розгляд таких справ. Така комісія при управлінні Бессарабського губернського військового начальника розглядала справу рядового Петра Забеліча який перебував у розпорядженні аккерманського губернського землеміра, «[...] вночі вкрав дві пари чобіт, шаровари і 4 рублі сріблом. Потім біля с. Гукова Кам'янецького повіту вкрав трьох коней і продав у селі Пукляки!». Намагався обманути слідство щодо місця свого народження, видаючи себе за австрійського підданого, якого помилково рекрутували до російської армії²⁰.

Комісія військового суду при управлінні Кам'янець-Подільського військового начальника протягом 1857–1866 рр. розслідувала справу організованої злочинної групи солдат. Один з її учасників, Гелерій Горський, «[...] утік зі свого полку у Вінницю й на трактовому шляху напав і пограбував Єлісея Коробчіїва, який їхав на возі до Літина». Рухаючись у західному напрямку, щоб перетнути кордон з Австрією, випадково вночі біля Кам'янця-Подільського познайомився з Антоном Ляховим і Григорієм Мазуром. У розмові виявилось, що в солдатів батальйону внутрішньої варті і Горського спільні плани та уподобання, як-от: крадіжки коней і майна в навколишніх селах. Через короткий час дії цієї групи набули такого розмаху та

17 Держархів Хмельницької області. Ф. 269. (Комісія військового суду при Кам'янець-Подільському внутрішньому гарнізонному батальйоні, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1853–1854). Оп. 1. Спр. 1. *Справа за звинуваченням у грабежах Бронштейна Д., Венгирмана Хаїма та інших*. Арк. 4; 435.

18 Держархів Хмельницької області. Ф. 635. (Комісія військового суду при Кам'янець-Подільському батальйоні внутрішньої варті, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1863–1864). Оп. 1. Спр. 3. *За звинуваченням рядових Станіслава Данілова, Павла Кірілова, Моїсея Ігнат'єва, Устима Квасюка і Сидора Гендрикова у вбивстві селян Ігнатія і Магдаліни Бистрицьких та напад на Ходацьку трактову корчму*. Арк. 1–2; 143.

19 Скрипник А. Між владою і суспільством: солдати-втікачі російського війська у середині XIX ст. *Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*, 2023. Вип. 40. С. 295–312.

20 Держархів Хмельницької області. Ф. 640. (Комісія військового суду при управлінні Бессарабського губернського військового начальника, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1866). Оп. 1. Спр. 1. *За звинуваченням рядового Петра Залюбича у втечі з військової служби, крадіжках коней і брехливих показах*. Арк. 135–136.

зухвалості, що поліції і жандармам довелося докласти чимало зусиль, щоб піймати злочинців. На слідстві з'ясувалося, що награбоване кожний витрачав на свій розсуд. Горський складав гроші для втечі за кордон, а Лях і Мазур жили в своє задоволення, витрачаючи на горілку та дівчат. У лютому 1863 р. до куратора справи жандармського поручика Полецького надійшов рапорт з Кам'янець-Подільського батальйону внутрішньої варті про «[...] втечу Горського з Кам'янецької фортеці за кордон. Ляха і Мазура за спроби втечі та грабіжництво засуджено до 5 років арештантських рот»²¹.

Унаслідок військової й судової реформ у другій половині XIX ст. законодавство передбачало створення Тимчасових військових судів у разі потреби швидкого і оперативного реагування на зростання злочинності, що ставало причиною до накопичення і повільного розслідування справ. Тимчасовий військовий суд у губерньському Кам'янці діяв з 90-х рр. XIX ст. до початку Першої світової війни. Зважаючи на досить численний склад військ кам'янецького гарнізону та частин, розташованих у повіті²², розслідувалися справи, пов'язані з дрібними крадіжками майна, порушеннями військової дисципліни за межами частин.

Часто таке явище, як лихварство ставало причиною кримінальних дій з боку позичальників-боржників. У грудні 1868 р. до станового пристава 2-го стану Ольгопільського повіту надійшла скарга від Ф. Краєвського про його побиття: «[...] невідомі увірвалися до мого будинку і почали мене бити так, що я потім потребував медичної допомоги». Слідство виявило, що Краєвський був лихварем і обклав селян Ф. Поліщука і П. Шевчишина несправедливо високими відсотками, що й стало причиною агресивних дій. Допомогти їм вирішив досвідчений солдат, учасник Кримської війни і придушення польського повстання 1863–1864 рр., нагороджений медалями — Клим Березов. За вироком суду селян оштрафували на 7 рублів кожного, а солдата з відпустки повернули у полк²³.

З наказу по 1-му Урупському полку Кубанського козачого війська від 18 листопада 1891 р.: «19 серпня 1897 р. урядник Я. Рижков, козак В. Краснощеков і молодший майстер Д. Зайцев, об 11 годині вечора на дорозі з села Лісогірка, біля лісу, напали на міщанина Йося Рубінштейна. Кинули на землю, затиснули рота і забрали записну книжку з розписками, векселями і діловими документами на суму 2562 руб., і спалили все це в горні полкової кузні». Таким чином, покаравши лихваря, козаки підпали під дію статей 260 і 262 Військово-Судового статуту і за наказом полковника Вишеславцева були передані до Київського військово-окружного суду.

Висновки

Упродовж досліджуваного періоду військово-судові комісії розглядали велику кількість справ, що стосувалися правопорушень, вчинених військовими. Найпоширенішими серед них були злочини, пов'язані з застосуванням насильства з метою заволодіння чужим майном (зокрема, грабунки та розбійні напади), а також правопорушення проти життя і здоров'я (вбивства та нанесення тілесних ушкоджень). Аналіз джерел дозволяє по-новому оцінити роботу слідчих органів, глибше дослідити конкретні судові справи, встановити взаємозв'язок між скоєним злочином і призначеним покаранням, а також проаналізувати, як на практиці застосовувалися кримінально-правові норми щодо різних видів правопорушень.

21 Держархів Хмельницької області Ф. 642. (Комісія військового суду при управлінні Кам'янець-Подільського військового начальника, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1857–1868). Оп.1. — Спр.1. *За звинуваченням Гелерія Горського, Антона Ляхова, Григорія Мазура та інших у втечі з військової служби і крадіжках коней*. Арк. 59.

22 Адрес-календарь Подольской губернии / Сост. А. Крылов. Каменец-Подольск: изд. Подольского губернского статистического комитета, 1904. С.45–48.

23 Держархів Хмельницької області Ф. 642. (Комісія військового суду при управлінні Кам'янець-Подільського військового начальника, м. Кам'янець-Подільський Подільської губернії (1857–1868).. Оп. 1. Спр. 6. *За звинуваченням безтерміново-відпускного рядового Березова Кліма і селян Поліщука Феодосія, Шевчишина Парфірія у нападі на будинок Краєвського Франца*. Арк. 9; 93–95.

24 Энциклопедия военных и морских наук. Под редакцией генерала от инфантерии Г. А. Леера. Т. II. С-Пб. Тип. В. Безобразова и К. 1885. С. 251.

References:

1. Adres-kalendar Podolskoi gubernii [Address calendar of the Podolia province] (1904) (Ed) A. Krilov. Kamenets-Podolsk: Izd. Podolskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta. [in Russian].
2. Barmak, M., Luhovyi, B. & Matsko, N. (2019). Rosiiska viiskova okupatsiia Pravoberezhnoi Ukrainy (druha polovyna XVIII-XIX st.) [Russian military occupation of Right-Bank Ukraine (second half of the 18th–19th century)]. Ternopil: Aston. [in Ukrainian].
3. Derzharkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archive of Khmelnytskyi Region]. [in Ukrainian].
4. Entsiklopediya voennikh i morskikh nauk [Encyclopedia of Military and Naval Sciences] (1885) (Ed) G. A. Leera. Sank-Peterbyrhb: V. Bezobrazova i K.. [in Russian].
5. Entsiklopediya voennikh y morskikh nauk [Encyclopedia of Military and Naval Sciences] (1883) (Ed) H. A. Leera. Sank-Peterbyrhb: Bezobrazova y K. [in Russian].
6. Ignatovich, I. (1910). Pomeschchichi krestyane nakanune osvobozhdeniya [Landlord peasants on the eve of emancipation]. Moskva: Tip. t-va I. D. Sitina. [in Russian].
7. Kuzmin-Karavaev, V. (1895). Voenno-ugolovnoe pravo [Military criminal law]. Sank-Peterbyrhb: Tip. S.-Peterburgskoi Tyurmi. [in Russian].
8. Navrotskii, A. (1874). O voinskoi distsipline i sredstvakh k yee okhraneniyu i nadlezhashchemu razvitiyu. Besedi polkovnika A. A. Navrotskogo [On military discipline and ways to preserve and develop it. Conversations of Colonel A. A. Navrotsky]. Vilna. [in Russian].
9. Reient, O. (2021). Sotsialno-ekonomichni ta politychni transformatsii v Ukraini (kinets XVIII — pershi desiatyillittia XX stolittia) [Socio-economic and political transformations in Ukraine (late 18th — early decades of the 20th century)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy. [in Ukrainian].
10. Shandra, V. & Arkusha, O. (2022). Ukraina v XIX stolitti: liudnist ta imperii [Ukraine in the 19th century: humanity and empires]. Kyiv: Akadempriodyka. [in Ukrainian].
11. Skrypnyk, A. (2016). Zakonodavcha baza ta dzherela doslidzhennia diialnosti viiskovo-sudovykh ustanov na Pravoberezhnii Ukraini v seredyni XIX st. [Legislative base and sources for studying the activity of military judicial institutions in Right-Bank Ukraine in the mid–19th century]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky. [Scientific Notes of NaUKMA. Historical Sciences]*, 182, 24–27. [in Ukrainian].
12. Skrypnyk, A. (2018). Militarne protystoiannia u Lystopadovomu povstanni 1830–1831 rr. na Pravoberezhnii Ukraini [Military confrontation in the November Uprising of 1830–1831 in Right-Bank Ukraine]. *Viiskovo-naukovyi visnyk. Akademii Sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho. [Military Scientific Bulletin. Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy]*, 30. [in Ukrainian].
13. Skrypnyk, A. (2023). Mizh vladoiu i suspilstvom: soldaty-vtikachi rosiiskoho viiska u seredeni XIX st. [Between authority and society: deserters from the Russian army in the mid–19th century]. *Viiskovo-naukovyi visnyk. Akademii Sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho. [Military Scientific Bulletin. Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy]*, 40, 295–312. [in Ukrainian].
14. Soboliev, V. (2009). Orhanizatsiini modeli kadrovoho zabezpechennia viiskovo-sudovykh ustanov Ro-siiskoi imperii II polovyny XIX — pochatku XX stolittia (na materialakh Kyivskoho viiskovo-okruzhnoho sudu) [Organizational models of personnel provision for military courts of the Russian Empire in the second half of the 19th-early 20th century (based on materials of the Kyiv military district court)]. *Chasopys ukrainskoi istorii. [Hours of Ukrainian history]*, 11, 16–22. [in Ukrainian].
15. Stolpyanskii, N. (1866). Devyat gubernii Zapadno-Russkogo kraia v topograficheskom, statisticheskom i istoricheskom otnosheniyakh [Nine provinces of the Western Russian region in topographic, statistical and historical aspects]. Sank-Peterbyrhb: Tip. Gogenfeldena i Ko. [in Russian].

Надійшла до редакції / Received: 17.04.2025

Схвалено до друку / Accepted: 23.05.2025.